

UKF

Medlemsinformation 1 - nyhetsbrev febr 2013

Årgång 27

Rösaring - fruktbarhetsdyrkan genom tiderna
Föredrag och rikligt med bilder från de arkeologiska undersökningarna
Upplands största labyrint - Den unika processionsvägen
Börje Sandén har följt grävningarna ända från början 1981
UKF inleder en planerad föredragsserie om våra fornminnesplatser
Torsd. 7 mars kl 19 Hembygdsgården Klint Prästvågen 8 i Bro

Från Bro till Baku - från Ryssland till Bro
Historiskt dokumenterade vikingafärder
Var låg dragställena? 1500-1600-talens kartor visar vägen
Specialbyggd vikingabåt har testat vikingarnas metoder och klassiska färdväg
Bilder från två resor i Sovjetunionen. Börje Sandén berättar
Onsd 10 april kl 19 Kungsängens bibliotek
Arr. UKF och Upplands-Bro kommun

En resa genom jazzhistorien med Guzman/Thorman/Ehn TRIO
Söndagsalong hos Sophie Hedin Lärarvägen 1 i Bro
Gruppen presenterar och tolkar några av jazzens komponister/pianister med start
från 40-talet. Bud Powell, Oscar Peterson, Bill Evans, Jan Johansson m.fl.
Förhandsanmälan till sophie.hedin@konstfack.se 0704-32 46 10
Betalning 50:- vid konserten. Kaffe och kaka Sönd 14 april kl 15

När Bro hade en röst i Vetenskapsakademin - *Artikel*
Jakob Mörk - romanskrivande präst i Bro - överlistade censuren - intressant levnadsöde
Reviderade texter hämtade från hemsidan för dem som inte har dator

Demokratins utveckling i vårt land
Vad hände i Upplands-Bro?
Artikel

UKF:s kärnverksamhet
UKF och datorvärlden
Artiklar

Kallelse UKF:s Årsmöte på Klint Prästvågen 8 onsd 24 april kl 18.30
Kl 19. Föredrag av Gudrun Sandén
Vad kommunalnämnden gjorde för Bro och Lossa-borna 1871–1952

Föreningen för
Upplands-Bro
Kulturhistoriska
Forskningsinstitut

Ordförande: vakant 0708-44 22 48, curt@mailbox.euromail.se
Ulla Zetterberg, v.ordf, 582 423 86. e-post zetterberg.ulla@gmail.com
Skr: Börje Sandén, Målarvägen 19, 197 30 Bro. 08-582 405 15
Upplys. Börje Sandén, 08-582 405 15 / 582 413 55.

Medlemsavgift 150:-
pg: 27 58 94-4
E-post: ukf@ukforsk.se
Webbplats: www.ukforsk.se

Kulturarrangemang 2013 UKF:s och andra kulturorganisationers

UKF tar vanligen upp en deltagaravgift på 20-50:- vid publika aktiviteter beroende på våra omkostnader, bl.a. lokalhyror. **Tillsammans med den årliga medlemsavgiften är denna deltagaravgift en viktig inkomstkälla för UKF.** Alla arrangemang är öppna för allmänheten.

Tag gärna med vänner och bekanta.

För söndags-salonger behövs föranmälan eller kontroll om platser finns kvar tele 581 650 19

Kontrollera tid och plats på

1. UKF: hemsida <http://www.ukforsk.se>
2. Kommunens hemsida <http://www.upplands-bro.se/>
3. Webbtidningen UBRO.se
4. Kommunens tidning Mälarnära
5. Nya månatliga Magasin Upplands-Bro
6. Finns ibland med i På gång i lokaltidningen Mitt i Upplands-Bro

Söndags-salongen Söndagen 14 april kl 15

En resa genom jazzhistorien.

Söndags-salong (7:de) hos Sophie Hedin 14 april, Lärarvägen 1 Bro kl 15.

Förhandsanmälan sophie.hedin@konstfack.se eller 0704-32 46 10

Betalning vid konserten 50:- inkl. Kaffe med kaka

Guzman/Thorman/Ehn TRIO presenterar sitt program

Vi presenterar och tolkar några av jazzens största komponister/pianister. Med start i 40-talet och slut 2013. Vi spelar Thelonius Monk, Bud Powell, Oscar Peterson, Bill Evans, Jan Johansson samt trion egna kompositioner. Improvisation är det centralt i jazzmusiken och är för sin utveckling beroende av utövarens närvaro och gruppens inre kommunikation. Musiken uppstår så att säga i stunden.

Jazzhistorien är relativt ung men musiken har utvecklats starkt under denna korta tid

Arr. UKF med stöd av Upplands-Bro kommun

UKF och datorvärlden

EN av UKF:s grundläggande principer var redan från början 1987 att använda datorn inom den humanistiska forskningen. Vi var uppenbarligen tidigt ute. I nov 1991 blev vi inbjudna till en historisk institution vid Stockholms universitet för att demonstrera hur fakta kunde läggas i en databas, varur sedan selektivt valda upplysningar kunde återfinnas - således ingen Googles-sökning som plockar fram alla användningar av sökordet.

När vi öppnade vår hemsida 1996, kunde vi serva både kommunen och Sverige hembygdsförbund med vissa upplysningar. UKF skapades bl.a. därför att Curt Dahlgren insett att det redan fanns databaser med Upplands-Bro historia i Börjes dator av generationen före persondator och Bill Gates skapelse Windows.

Curt var försäljare vid datorföretaget HP. Han gjorde ett avtal med vännen och företagaren Kjell Frödin (*sedan dess medlem i UKF*) som gav oss startkapital för inköp av modern datorutrustning med Hp:s laserskrivare som kunde vända på bladen. Min kunskap om datorer var begränsad till det gamla systemet.

Men snart fanns Håkan Norelius med i UKF. Han är professionell systemerare och programmerare och hade hjälpt mig redan med min första dator från 1982 och sedan installerat nya datorer och system. Framför allt har han lärt mig mycket om hanteringen.

Sedan 2008 är också Hans Borgström ständigt beredd att serva våra datorer. Han är datortekniker med erfarenhet av att bygga datorer långt före personatorernas tid. Han digitaliserar bilder och ljud och rycker ut med kort varsel.

Det är mycket stora mängder hembygdsrelaterade data som måste bevaras både inför eftervärlden och skyddas mot datorhaveri. Där satsar vi nu på Backup i cyberrymden. Där har vi också en extra hemsida, där jag lägger tunga bild-ljud-filer, som du kan öppna från startsidan på vanliga hemsidan.

Curt Dahlgren

initiativtagare till forskningsverksamheten i institutsform har nu avlidit efter 10 års kamp med en obotlig cancer. Vi tackar honom för det han gjort för Upplands-Bro Kulturhistoriska Forskningsinstitut

Kallelse till Årsmöte 2013

ons 14 april kl 18.30

Hembygdsgården Klint

Prästvägen 8 i Bro

Kl 19. Gudrun Sandén föredrag om **Vad kommunalnämnden gjorde för Bro och Lossa-borna 1871 - 1952**

Det händer i UKF

Det har hänt - och händer - mycket "bakom kulisserna"

Den SVENSKA historien - 1993

För 20 år sedan lanserade museer och historiska institutioner "Det historiska året" under temat 'Den SVENSKA historien'. UKF arrangerade med stor publik framgång föredrag och exkursioner kring fornminnesplatser och berömda personer på lokalplanet. De mer omtalade fick två föreläsningar. Ni som har kvar Nyhetsbrevet från 1993 och kursplanen från december 1992 blir nog lika förvånade som jag över hur stor och variationsrik lokalhistoria vi faktiskt har att bjuda på. Sedan dess har det mest blivit exkursioner till de arkeologiskt utgrävda platserna, där man naturligtvis inte ser någonting av själva grävplatserna.

Föredragsserie med bilder från fornminnesplatserna

Men vi har ju bilder från dem. Därför är planen för kommande terminer att på lokal börja beta av *Rösaring, Fornsigstuna, Årkebiskopsborgen, 4000-åriga kultplatsen vid Draget, den förvikingatida kultplatsen vid Lilla Ullevi i Bro m.fl.* Det är "bara" den senare som har grävts ut av professionella arkeologer. De fyra övriga var inga exploateringsgrävningar, så de överlämnades till fritidsarkeologerna inom hembygdsförbundet, naturligtvis under ledning av intresserade och utbildade arkeologer. När det gäller sådant som är intressant för forskningen måste man uppenbarligen förlita sig på frivilliga grävare.

Landsvägshistoria

Vi har också den omfattande historien längs landsvägen Bergslagen-Stockholm (*gamla E18*) med de mycket uppmärksammade vägkonstruktionerna i bägge ändarna av vår kommun, båda registrerade som nr 1 och nr 2 bland "133 Märkliga äldre vägmiljöer" i Sveriges Nationalatlas. Nr 3 ligger också i Upplands-Bro och är den bäst bevarade vägen från forntiden, den internationellt uppmärksammade processionsvägen på Rösaringsåsen. Den oländiga terrängen vid kommunens gränser har tvingat fram nya vägsträckningar varje gång man velat förbättra vägbanan. Det finns tydliga rester av fyra olika vägsträckningarna på bägge platserna. Väg museer i naturen!

Hänt på och längs landsvägen

Till vägshistorien hör också det som hänt längs vägen och i särskilt i dess gästgivargård i Tibble / Kungsängen. Dess läge nära färjan och broarna vid Stäket gjorde att den blev högkvarter för den demonstrerande dalallmogon, som 1743 kom i tusental och måste vänta på överfart, 5- 10- eller 15 000 demonstranter beror på vilka källor man använder. Dalfolkets brev till regeringen, **Tibble-dokumentet**, författades här. Sent omsider har det fått ett intressant erkännande, som vi naturligtvis tar upp till granskning och diskussion.

Så har vi "**Tibble-promemorian**" som skrevs av revolutionsgeneralen Adlersparre, när han år 1809 i

nästan fyra dygn hade sitt högkvarter här medan hans över 2000 soldater och hundra officerare togs sig över den nya bron vid Stäket. Styrkan var fullt stridsberedd med kanoner, matkantiner och allt som behövdes i krig. En krigsberedd armé på svenska vägar var något högst ovanligt, troligen enda gången. En annan revolutionsgeneral ville att kollegan skulle gå mot de ryssar som tvingat den svenska armén i Finland att fly över isen till Grisslehamn.

I väntan på händelseutvecklingens resultat utvecklade Adlersparre sin promemoria, som gick ut på att i den kommande regeringsformen skulle inte bara "ståndspersoner" få en plats vid kungens rådsbord utan även bönder och borgare. För detta fick han inte gehör när den berömda regeringsformen presenterades 6 juni 1809.

Varför är dröjsmålet med underskriften av nya regeringsformen 1809 så intressant idag?

Ett märkligt inslag år 2009 vid högtidlighållandet av "Märkesåret 1809" är regeringens inhopps på sin hemsida med artikeln [Vad hände Märkesåret 1809?](#) I den sägs inte ord om vare sig revolution eller regeringsform, som var de mest iögonfallande händelserna 1809. Varför? Här kan dock Sverige berömma sig av att ha genomfört både en oblodig revolution liksom tillkomsten av en för Europa unik regeringsform, som tar makten (i varje fall formellt!) från en kung och lägger den hos folket.

På hemsidan finns en [nyskriven kortfattad artikel](#) om det stora bråket i riksdagen 1809 inför den slutliga utformningen av den berömda regeringsformen.

Den artikeln finns också i slutet av det här Nyhetsbrevet. Den redogör för varför jag tycker att 1809 är en viktig länk i den kedja av händelser som leder fram till den form av demokrati som vi har idag. Här pågick sedan lång tid tillbaka en mycket intressant utveckling som fördröjdes på ett för Sverige osnyggt sätt, vilket man uppenbarligen vill dölja än idag.

Jag vill utgå från 1743 när bondeståndet och övrigt ofrälse befolkning på ett mer fördolt sätt än 1809 tvingades ge upp tanken på att få tillbaka sin för Europas övriga folk urgamla rätt att delta i ett folkligt parlament. 1809 var man ytterst nära att vara tillbaka med full makt i riksdagen.

Bortsett från denna speciella och svåra fråga kan vi konstatera att vi har en stor historia på hemmaplan att samlas kring.

Stora Svitjod är på fornordsikt språk = Ryssland

*Svitjod är enl. isländskan = landet norr om Stäket
Det senare under förutsättning att man inte ändrar på sagans väderstreck och samtidigt nonchalerar sagans beskrivning av den dåtida geografiska miljön.*

UKF:s kärnverksamhet

Studier av bygdens historia är egentligen kärnverksamheten i vårt arbete. Det som syns utåt i form av föredrag, guidningar och skrifter är oftast inget slutresultat av forskningen utan skall snarare ses som rapporter om forskningsläget. Böcker i all ära, men nackdelen med dem är att de mycket snabbt blir inaktuella på grund av nya forskningsresultat. Då är småskrifter i liten upplaga bättre. Men bäst är publicering på hemsidan där rättelser, utförligare förklaringar och tillägg lätt kan göras under studiernas gång.

På hemsidan kan läsaren dessutom få tillgång till kommentarer och källskrifter via länkar. Om du högerklickar på en länk och väljer Nytt fönster så ligger huvudartikeln kvar på skärmen och kommentarer och kartor kan studeras parallellt med huvudtexten.

När det blir respons från medlemmar och utomstående intresserade personer förvandlas hemsidan till ett forum för debatt, som ger nya synpunkter på ämnet. De resultat som presenteras där är till viss del frukten av sådan korrespondens, som oftast sker bekvämt via e-post.

De pågående forskningsprojekten ligger på en särskild plats på hemsidan, där den intresserade kan ta del av resultaten. Texter revideras vid behov. Det betyder att värderingarna kan ha ändras alltefter tidens gång. Det är alltid den senaste versionen som ligger längst fram.

Rapport om universitetens svar på frågorna

I oktobernumret av [Nyhetsbrevet](#) (kan läsas från hemsidan) fick du veta mina frågor till universiteten. Efter fyra månader kom också svaret från det sista. Gemensamt för svaren är att de två huvudfrågorna är okända för den yngre generation som nu sitter i forskningens portgångar. På ett av universiteten är man dock intresserad av frågeställningarna, som jag redogjorde för i Nyhetsbrevet för oktober. Ovetskapen om frågeställningarna är intressant. Det skulle alltså vara en nyhet att Adam av Bremen, som skrev den tusen år gamla berättelsen om Norden, har använt väderstrecken på det sätt som var brukligt på hans tid. De är således inte kopplade till någon kartbild i vår bemärkelse. Adam anger väderstrecken från den plats som beskrivs, precis som man gjorde i den tidens segelledsbeskrivningar.

När svensk forskning sysslade med Adam av Bremen 1984 så skrev man i notförklaringarna till översättningen att Adam måste ha varit dåligt underrättad om de geografiska förhållandena. Man hade nämligen upptäckt att en vridning av väderstrecken 90 grader gav bättre samstämmighet med verkligheten. Men inte alltid. Vissa fel skulle också kunna förklaras med att väderstrecken inte blivit riktigt tolkade vid de många avskrivningarna av Adams ursprungliga text, som ju i själva verket inte finns bevarad.

I en motsvarande dansk översättning diskuteras inte väderstrecken. Översättningen visar att man inte placerat Adam hos kungen i Roskilde och att han därifrån pekat ut väderstrecken.

Det var Tore Nyberg, som 1984 ingick i det forskarlag som kom fram till att väderstrecken måste vridas för att bättre stämma överens med verkligheten. Det var också han som gjorde mig uppmärksam på deras sätt att tänka. Väderstrecken lästes däremot inte fel i den svenska 1700-talsöversättningen när jag kontrollerade saken.

Lyckligtvis har den svenska översättaren 1984 inte ändrat på väderstrecken. ***De blir nämligen riktiga bara man tänker som man gjorde för 1000 år sedan.***

Min undersökning är begränsad till de geografiska inslagen i Adams skrift och där har jag inte hittat något undantag från min tes. Väderstrecken stämmer med mitt förslag till tolkning. Det som alltså innebär att de anges från den plats som berättelsen vid varje tillfälle utgår från.

På ett ställe vill det synas som om Adam verkligen har fel, nämligen i kap 14 i fjärde boken. Men det är – hör och häpna! – på det ställe där Adam inte använder det vanliga latinska ord för öster. Det är bara i den svenska översättningen från 1984 som det påstås att Sverige med sitt Birka ligger **öster** om Skåne, i vilket Adam naturligtvis inbegriper också Blekinge.

Ordet Adam använder är **supra**, vilket i det här sammanhanget betyder ”bortom” eller ”ovanför”. Det är Sveriges store läromästare när det gäller källkritik, Lauritz Weibull, som särskilt framhåller det orimliga i Adams påstående att Sverige skulle ligga **öster** om Skåne.

I sitt skarpa fördömande av Adams felaktiga väderstrecksuppfattning i uppsatsen från 1928 säger han avslutningsvis: ”Motsägelserna hos Adam i hans framställning av länderna öster och väster om Stora Bält är ofrånkomliga”. Hans undersökning har varit vägledande vid den svenska tolkningen av Adams text.

Men ännu märkligare saker har hänt vid tolkningen, vilket jag utförligt skrivit om i artiklar i [Nyhetsbrevet/hemsidan](#) och framför allt i kommentarerna på hemsidan.

Jag har ännu hopp om att någon forskare vill gå i svaromål innan det blir dags för publicering i annat forum än hemsidan.

P.S. Jag är glad att jag kom in på rätt spår innan jag skaffade mig den latinska texten. Men den var avgörande för viktiga argument i mina kommentarer, vilket torde framgå av det jag skrivit på hemsidan. Det går alltså att komma åt viktiga delar av innehållet i en latinsk text utan att vara latinist.

*Fortsättning lär det bli!
Börje Sandén*

Jacob Mörk i Bro

- som skrev vårt lands första roman i mitten av 1700-talet
- som representerade det svenska språket i nybildade Vetenskapsakademien
- som undgick censur genom att förlägga romanens innehåll till 700-talet

/bok0/Jacob_Mork.htm

Prästens roll i samhället

I århundraden har svenska präster varit kulturbärare av stor betydelse. De har inte bara själv fört tidens kulturfrågor till landets olika delar, de har inte så sällan också varit med och skapat ny kultur och inte minst har de kunnat ge sina barn en utbildning som i förlängningen gett oss rader av vetenskapsmän och nya kulturbärare. Linné är ett aktuellt exempel när denna inledning skrivs år 2007, han var den förste ordföranden i Vetenskapsakademien. År 1749, tio år efter dess bildande invaldes prästen i Bro. Han hade gjort sig känd som författare och vältalare. Vetenskapsakademien, vårt lands första akademi i egentlig mening, hade några år tidigare dragit upp riktlinjer för språkets vårdande. Mörk fick ta sig an språket. Inom akademien bestod hans synliga arbete främst i att hålla åminnelsetal över avlidna vetenskapsmän.

De svenska prästerna spelade en mycket viktig roll som statens representanter ute i bygderna samtidigt som de blev ledare för den lokala politiken vid genomförandet av statligt påbjudna reformer. Predikstolen och kyrkbacken var i århundraden den främsta informationscentralen i varje socken, när regeringens och landshövdingens kungörelser lästes upp. Tack vare att de skulle förvaras i kyrkan har exempelvis Låssa kyrka en närmast komplett samling trots att prästgården brunnit både på 1700-talet och 1800-talet. En unik utgivning i läsvänlig form på såväl papper som på UKF:s hemsida kommer från detta arkiv. På hemsidan finns [några tusen sidor i sökbar form](#).

Jacob Mörk på UKF:s hemsida

Med utgångspunkt från texter i 2 hembygdsböcker skrivna av Börje Sandén kan du här läsa om den märkliga prästen. Texterna kompletterar varandra och det finns länkar mellan dem. Texterna på hemsidan ligger i skilda filer med olika bakgrundsfärg

- 1) Hembygdsboken [Det hände i Upplands-Bro från 1984](#) (slutsåld)
 - en allmän presentation av Jacob Mörk med länkar till andra artiklar och tillägg
- 2) Hembygdsboken [Vad hände egentligen? del 3](#). Dalupproret - "Stora daldansen"
 - Mörks roman är i själva verket en beskrivning av svensk historia i lätt kamouflerad form.
 - Bokens handling utspelas på 700-talet men handlar om händelser på 1700-talet
 - Mörk visste att hans bok skulle bedömas av censor. Han har dolt samhällskritiken så skickligt att hans anspelning på Dalupproret inte upptäckts av censor. I sista delen, som censurerades i mars 1774, således efter avrättningen av ledarna har Mörk infört en berättelse från Ynglingasagan, där trälen Tunne leder ett uppror, men blev besegrad i ett väldigt slag, som skulle kunna motsvara blodbadet på Gustav Adolfs torg 1743

Beskrivningen av Mörks gärning blir med min lokalhistoriska infallsvinkel något helt annat än Göran Häggs övergripande omdöme i dennes Den svenska litteraturen historia. (1996).

Det lyder: "ett prov på en sorts fantasiberättelse som försvann när den moderna romanen föddes i England och Frankrike i början av 1700-talet."

Mörk tycks ha lurat även nutidens samhällsdebattör.

Hela Häggs artikel om Mörk finns på hemsidan.

JACOB MÖRK

Romanskrivande präst i Bro på 1700-talet

Ur Hembygdsboken Det hände i Upplands-Bro. Börje Sandén 1984 (slutsåld)

Här med senare kommentarer och länkar till andra aktuella texter

Det vore missvisande att i en hembygdsbok presentera Jacob Mörk endast som vårt lands första romanförfattare. Även på det lokala planet har han gjort värdefulla insatser. Men det är som författare till de första helsvenska romanerna han har blivit känd. Kanske blev han till och med martyr på grund av sitt författarskap. Trots många förtjänster och utmärkelser här i livet lyckades han nämligen inte övertyga sina överordnade om att han var värd ett bättre öde än att få "framlida sina dagar" i det fattiga Bro.

Tack vare Mörk har vi fått bevarat till eftervärlden "Några sällsamma och märkvärda händelser uti Bro och Lossa socknar", ett slags folklivsskildringar som han skrivit in på tomma sidor i kyrkboken. På grund av sin frispråkighet, när det gällde politiken, har Mörk också kommit att figurera i den svenska censurhistoria. Själv tvingades han förfölja en uppblomstrande frireligiös rörelse på Lejondal. Han fick sköta de praktiska göromålen i samband med att man inrättade sockenmagasinet i Bro och sedan också hjälpa till med att sköta det.

Vid sidan av sin kyrkoherdesyssla författade han romaner och skrev dikter med sådan framgång, att han vann ett litteraturpris och blev invald i Kungliga Vetenskapsakademien, som bildats några år tidigare med Linné som ordförande. En man med så många kvalifikationer måste naturligtvis få sitt eget kapitel i en hembygds bok, allra helst som hela hans yrkesverksamma liv var förbundet med Bro och Låssa.

Mörk kommer till Bro

Jacob Mörk var 30 år när han prästvigdes, och han blev inom ett år utsedd till kyrkoherde i Bro och Låssa pastorat. En så snabb utnämning var inte vanlig, men hans talanger i dikt- och talekonst hade uppmärksammats av inflytelserika personer, och hans första roman hade just blivit tryckt.

Bro kyrka var närmast att betrakta som gårdskyrka till Brogård, och det var i århundraden så, att innehavarna av herrgården hade rätt att föreslå präst i församlingen. Det var denna gång änkefriherrinnan Cronström, som hade hört talas om den unge prästen och som nu kallade honom till Bro. Han behövde inte, som det var vanligt på den tiden, gifta sig med ("konservera") sin företrädares änka. Pensionsfrågan för hennes del löstes, genom att Mörk i stället gifte sig med företrädares "Jungfru-dotter Catharina", med vilken han fick sex överlevande barn.

Mörk tillträdde sin befattning år 1744 och hade kvar den till sin död 1763. Han kastades omedelbart efter tillträdet in i händelser, som skulle få stor betydelse för hans fortsatta verksamhet, både som präst och författare, och som är av intresse för oss idag.

Pietismen på Lejondal

En tidig religiös väckelse, pietismen, hade kommit till landet några årtionden tidigare. Kyrkan började genast förfölja dem som omvändes. Som medel för det hade man det mångomtalade konventikelplakatet från 1726, som förbjöd religiösa sammankomster utanför det egna hushållet. Eftersom ägaren till Lejondal, Jacob Gripenstedt, anammat den pietistiska tron, hade Mörks företrädare tvingats ingripa och t.o.m. tjänstgöra som rapportör till ärkebiskopen. Under Mörks tid såg det ett tag ut, som om pietisterna i Stockholm skulle välja Lejondal som tillflyktsort för att komma undan hot om landsförvisning. Mörk hade ärkebiskopens uppdrag att övervaka vad som skedde, och han måste också, liksom sin företrädare, tvångsdöpa makarna Gripenstedts barn. Även Gripenstedt har fått sitt eget kapitel, där du kan läsa mer om pietismen.

Jacob Mörk och politiken

Åren närmast efter Mörks ankomst till Bro präglades av en för Sverige mycket allvarlig politisk situation. Landet befann sig i ett brydsamt utrikespolitiskt läge, och även inrikespolitiskt var förhållandena synnerligen allvarliga. De svenska riksdagsmännen var korrumperade av utländska mutor och förde en sådan politik, att landet under lång tid stod inför hotet att förlora sin självständighet. Framförallt var det Ryssland, som efter Karl XII:s död fått ett mycket starkt grepp om Sverige både militärt och politiskt, och som nu såg en möjlighet att åtminstone lägga beslag på Finland. Frankrike ville stoppa Rysslands framfart, och bägge länderna försökte påverka de svenska riksdagsmännen med mutor. Vi fick den kända partibildningen med fransksinnade "hattar" och ryssvänliga "mössor".

I detta läge producerar vår präst dikter och skrifter, som går till storms mot rikspolitiken. Även hans romanförfattande är i själva verket en uppgörelse med samtiden, fast det dröjer innan man upptäcker det. Ibland är personskildringen till och med så uppenbar, att censuren tvingas ingripa. Längre fram i kapitlet finns en närmare redogörelse för Mörks politiska författarskap.

"Sällsamma och märckvärda händelser uti Bro och Lossa socknar"

I vanliga fall brukar kyrkböckerna inte innehålla annat än statistiska uppgifter om befolkningen. I och för sig är de upp lysningarna nog så märkliga, eftersom Sverige har den äldsta och mest fullständiga statistiken i världen av det slaget. Under några år i mitten av 1700-talet tog sig emellertid Mörk för att på tomma sidor skriva ner notiser, som inte var lagligen påbjudna. Tack vare att alla kyrkböcker arkiveras, har vi nu kvar några vardagshändelser från Bro. Länk till texten i Ministralboken 1730-1760 ur vilken nedanstående notiser är hämtade.

Märkliga väderleksförhållanden

Vi får till exempel veta: hur priset på råg och korn steg ju längre tiden gick mot nysådden, att det 1746 var barvinter och att åkrarna började grönska redan innan januari månads utgång, men att frosten sedan kom och ställde till stor skada. (*Ett intressant uttalande med tanke på dagens diskussioner om människans påverkar av klimatet. Enligt nedanstående upplysning upprepas det 1750. BS 2007.*)

1750 var det ingen frost alls från trettondagstiden, isarna blev tidigt osäkra, och två båtar kunde redan i februari gå till Stockholm från Brogårdsbryggan. Gladan hade redan i januari bebådat vinterns avsked. I februari knoppades träden, dikesrenarna grönskade och nässlorna kunde plockas. Sådden påbörjades vid prästgården den 5 mars. "Det var en besynnerlig vinter".

Nya stilen

Den extremt tidiga våren hade blivit något mindre märklig, om den inträffat tre år senare. Då motsvarades nämligen den 5 mars plötsligt av den 16 mars, för det året infördes i Sverige den s.k. nya stilen. Nya stilen var en kalender som införts i den katolska världen redan 1582. Den innebar att man räknade vart fjärde år som skottår (som tidigare), men inte de sekelskiftesår som var jämt delbara med 400. Med den gamla stilen (den julianska kalendern) hade så småningom ett alltför stort fel uppkommit. Sedan Julius Caesars tid fram till 1700-talet hade det blivit 11 dagar. Omläggningen i Sverige gick så till, att datumet 17 februari 1753 omedelbart följdes av 1 mars.

Vargar i Bro

I april och de följande månaderna 1745 visade sig vilda vargar i Bro socken. De gav sig inte bara på kreaturen, utan "woro öfwer wanligheten fräcka at löpa uppå folket". De hade rabies, så de djur som revs av vargarna måste dödas. Tredje söndagen efter påsk blev en varg ihjälslagen vid Norrboda efter att ha rivit fem människor, som dock klarade sig. Under pingsthögtiden slog Anders Jansson i Önsta ihjäl en varg med sin yxa.

"Hednisk okunnighet"

Vi får också veta, att Nils Persson i Ängstorpet "blivit rörd till sina sinnen" och i sitt vanvett fått gudomliga uppenbarelser, samt att den 22-åriga pigan i Nedergården i Husby dränkt sig i sjön. Hon var uppfostrad i "mer än hednisk okunnighet", och "när man med hårdaste lagsens röst sökte väcka henne ur sin okunnighet", tog hon tydligen livet av sig. Man anar att det är Mörk själv, som talat till henne, för han urskuldar sig med en lång utläggning, kompletterad med bibelcitat: "Den som lever som ett få, utan att vilja känna den som oss skapat och frälsat, måste ofta fara hädan som ett få."

Romanförfattaren

Jacob Mörk satt i Bro prästgård och skrev den andra svenska originalromanen. Den sista delen av hans första bok hade han lämnat in för bedömning hos censuren en månad innan han kom hit. Få av oss känner till, att några mycket uppmärksammade böcker skrevs här i det lantliga och oansenliga Bro. De kom ut i flera upplagor. Romanen han skrev här i Bro blev även översatt till danska.

Men Mörk är ingalunda bortglömd i expertkretsar. Han finns visserligen inte med i grundskolans litteraturhistoria, för hans romaner är ju inte längre levande litteratur. Men i mer utförlig litteraturhistoria nämns han med respekt, och två forskare har ägnat hela böcker åt honom. Den senaste är från 1974.

Franska romaner

Före Mörks tid fanns det visserligen romaner även i Sverige, men de var mestadels skrivna på franska, eller också var de översättningar från franskan. Det språket var nämligen det europeiska kulturspråket vid den här tiden. Böcker på svenska bestod huvudsakligen av religiös litteratur som bibeln, katekesen, psalmboken och postillor med tryckta predikningar och sedelärande berättelser. De franska romanerna hade kommit med ett nytt innehåll, de skildrade kärleken mellan man och kvinna.

Den nya litterära formen togs inte nådigt upp av kyrkans män, som här såg en skadlig inverkan på folket. Enligt skalden Atterbom lär det i åtskilliga kyrkor ha predikats mot allt "detta djevulstyg med ett mod, trotsande sjelve Carl XII:s vrede". Romaner jämföras med maskerader och skådespel, och säges vara en tummelplats för den sinnliga kärleken. Man fördömer kvinnornas "höga fontanger (frisyrer) och blottade bröst". De senare kunde i predikningarna liknas vid "de tu Djevulens blåsbälgar".

Adalriks och Göthildas Äfventyr

I den situationen är det naturligtvis inte lätt att vara präst och slå sig på att skriva romaner - till och med kärleksromaner. Men det är en ädel kärlek Mörk skriver om. Den skall inte förföra läsaren till syndiga tankar.

"Allt skall hos hjältarna vara ädelt, och äran alltid i deras följe. Du skall hos dem aldrig se flättja i kärleken, flärd uti vänskapen eller fläckar i mandomen".

Redan i förordet till den första romanen deklarerar han: *"Intet gift framräckes här uti gyllene skålar. Nej, i denna lustgård vanka oskyldiga nöjen. Utan fara må man räcka ut handen och bryta sig blomster, ty inga giftiga ormar ligger här under bladen. Renhet lyser ur de söta blommor, och skulle där finnas andra, äro de med flit utmärkta, och deras art till allas varning skriven".*

Första boken hette Adalriks och Göthildas äfventyr. Handlingen tilldrar sig i den svenska sagohistorien. Det är inte utan skäl Mörk låter de gamla hjältarna stå som mönster för 1700- talets läsare. Han har en för sin tid ovanlig och framsynt historieuppfattning, som skiljer sig från den då vedertagna. Han uppfattar nämligen inte forntidens människor som primitiva i sina tankar och med lägre intelligens än samtidens. De levde visserligen under primitivare förhållanden men var

moraliskt mycket högt stående:

"Här framträda nu inför dina ögon några av de urgamla Götakämpar, hos vilka äran varit förenad med mandomen. Vår tid tilldömer dem en grovhet, och den tanken har i våra sinnen förmörkat glansen av deras dygder".

Thecla, Eller Den Bepröfwade Trones Dygd

Den andra boken - i tre band med sammanlagt bortåt tusen sidor - är också en historisk roman. I den får vi höra den mustiga berättelsen om kejsar Nero och hans syndfulla levnad. Men Mörk skulle inte ha varit den han var, om han inte också lagt in en synnerligen sedesam historia. Han använder legenden om Thecla, som skulle ha omvänts till kristendomen av aposteln Paulus, och Mörk lyckas i sin roman med konststycket att få Nero att bli kär i denna dygdiga kvinna. Naturligtvis passar hon på att försöka göra Nero till en god människa, vilket skändligen misslyckas. Men det blev en historia med ingredienser, som tilltalade många läsare i och utanför Sverige. Boken översattes till danska, och i Sverige kom den ut i två nya upplagor efter Mörks död.

I motsats till vad fallet är med Mörks första roman, tycks det inte finnas någon utländsk förebild till romanen om Thecla, som alltså uppfattats som ett helt självständigt verk.

"Den svenska enigheten"

När Jacob Mörk kom till Bro 1744 stod Sverige mitt uppe i allvarliga politiska förvecklingar. Vi bör känna till dem, för att förstå vad vår präst kan ha velat säga med sina skrifter. Trots att han av personlig erfarenhet var påtagligt medveten om den svenska censurens makt, drog han sig inte för att ge sig i kast med rikspolitikerna.

1747 trycktes den stora dikten "Den Svenska Enigheten". Med exempel från den svenska historien vill han visa hur oenighet många gånger störtat landet i fördärv och elände, och han vill varna sin samtid för den sedan länge pågående splittringen inom den svenska riksdagen, så som den tagit sig uttryck i striderna mellan "hattar och mössor". Den nära femtio sidor långa dikten på klassiskt versmått var tänkt som ett inlägg i debatten inför kommande riksdag, på samma sätt som Olof von Dalins dikt "Den svenska friheten" varit det vid riksdagen tre år tidigare.

Kriget med Ryssland

Under tiden mellan de två riksdagarna hade landet hamnat i ett synnerligen förödmjukande politiskt läge. Hattarna hade några år tidigare kommit till makten under förespeglningar om ett ärorikt svenskt krig mot Ryssland, helt enkelt en revansch för nederlaget vid Poltava. Kriget blev ett totalt misslyckande för Sveriges del. Det var i stället ryssarna som på kort tid lade beslag på hela Finland, som ju på den tiden var en del av Sverige. Att inte Ryssland redan då, 1743, tog Finland för gott ifrån oss, var sannerligen inte vår förtjänst. Vi fick tillbaka Finland mot löftet att låta Ryssland bestämma om den svenska tronföljden.

Stora Daldansen

Att regeringen misslyckats med kriget hade gjort dess ställning mycket svag, och när den föll till föga för ryssarnas krav blev det uppror runt om i landet. I absolut sista stund kunde regeringen blodigt slå ned den mest akuta faran, nämligen dalkarlarnas ockupation av Stockholm vid midsommartiden 1743, en händelse som i historien går under namnet Stora Daldansen. Men andra befolkningsgrupper var beredda att följa dalkarlarnas exempel. Aktuellt för oss i Upplands-Bro var regeringens försök att stoppa folkuppstånden vid såväl Stäkets färja som ute på [Norra Björkfjärden](#).

Det var ett uppror enligt den allmänna uppfattningen 1984. Boken Vad hände egentligen? Del 3, Börje Sandén 1993, beskriver upproret som en demonstration, liksom senare även professor Alf Åberg i sin bok Tragedin på torget, 2002.

Här kan du [läsa mer om den s.k. Daldansen](#) enligt Börjes nyare tolkning - eller rättare sagt en utförligare tolkning av de kontroversiella frågor som ställs i boken. Du kan också höra honom läsa inledningen av boken, där de viktiga frågorna ställs, och som ännu inte tillbakavisats. Här en [6 minuter lång mp3-fil](#).

Vid Stäket, där det vid den tiden inte fanns någon bro, försökte regeringen stoppa dalkarlarna genom att sända dit mat -- samt alkoholhaltiga drycker -- som skulle räcka i åtta dagar för 4500 man. Upprorsmännen låg förlagda i trakten av Dalkarlsbacken och högkvarteret hade de i Tibble gästgivaregård, (nu heter den Tibble gård i Kungsängen. Där [preciserade man i sex punkter de frågor man ville framföra till regeringen](#)).

Regeringen hade lovat, att inte sända trupper mot dalkarlarna, men när deras spejare fick se regeringstrupper på andra sidan sundet, gick de på en natt över vid Stäket med hela styrkan jämte ca 700 hästar och vagnar. (vid samma tillfälle hölls överläggningar i Stäkets krog, då skrivelsen överlämnades till representanter för regeringen)

Den ryska hjälpen

Ryssland fick alltså bestämma vem som skulle bli kung i Sverige. Men inte nog med det. Sveriges regering, som med berått mod startat kriget mot Ryssland, begärde nu ryskt militärt skydd mot sina fiender. Vilka var då det? Jo, bl.a. den svenska bondebefolkningen, som mycket kraftigt i ord och gärningar motsatt sig den ryska inblandningen, därtill understödd av Danmark. Saken blev inte bättre av att Frankrike ville stoppa Rysslands inflytande genom att försöka påverka den svenska riksdagen med mutor.

Den ryska hjälpen bestod av minst 10000 soldater, som förlades söder och norr om Stockholm, till viss del på svenska regeringens bekostnad. Det var inte genom svenska insatser, som trupperna efter nära ett år tvingades dra sig tillbaka till Ryssland. Stormakterna i Europa ingrep till Sveriges förmån.

Innan dess hade landet fått bevittna en händelse, som praktiskt taget helt förtigs för de svenskar som läser om Sveriges 1700-talshistoria. Ryska trupper marscherade den 30 november 1743 mot svenska regeringens vilja och tillstånd rakt genom Stockholm. Det var på Karl XII-dagen. Den firades varje år - 1743 som 25- årsjubileum. Högtidstalet hölls inför kung och ryska generaler av Mörks kollega i Vetenskapsakademien, den "svenska historieskrivningens fader" Olof von Dalin. Han avslutade med bl.a. följande ord:

Vår CARL försvann, vår Sol, vår Heder
i dag för fem och tjugo år.
Sen har allt vänts upp och neder...

Och Stockholm har nu i sin famn
det folk, som skalv för blott hans namn.

Jacob Mörks inlägg i debatten

Jacob Mörk tillträdde sin kyrkoherdebefattning i Bro ungefär samtidigt med att de ryska trupperna, efter utländska påtryckningar, drogs tillbaka. Vi kan förstå om många vid den här tidpunkten var bekymrade inför framtiden. I den tidigare nämnda dikten vänder sig Mörk till gudinnan Enighet med följande lätt moderniserade ord:

Välsignad Enighet, all jordisk välgångs moder,
vår sällhets gamla borg mot alla olycksfloder.
Hur ljuvligt är ditt namn? Hur ädla dina fröjder?
Du lyfter riken upp till största styrkans höjder,

när agget land och folk i farans virvlar för
och huvudstupa på fördärvets hällar kör.
Ack, kunde jag ditt lov nu så för världen tala,
att Norden bleve väckt ur hatets långa dvala,
att tvedräkts bittra glöd ej ödde mer vårt land,
och ej vår lycka blev ett rov uti dess hand.
Dock, när vårt välgångs skepp i grymma stormar tryckes
och vår sällhet som ett rov av onskans nävar ryckes,
när agget med sitt rop besvärar torp och hov,
kan den väl hörder bli, som sjunga vill ditt lov?

[Länk till ett längre avsnitt](#) ur de 1200 versraderna i alexandrinskt versmått.

I fortsättningen låter Mörk Sveriges historia passera revy i snabba drag och han väljer särskilt exempel ur historien som belyser vikten av enighet. Men partistriderna och utländska intressens inblandning i riksdagsarbetet fortsatte i ytterligare några årtionden med mycket allvarliga risker för landets självständighet. Det var först Gustav III:s revolution 1772 som gjorde slut på begreppet hattar och mössor.

Det dalkarlarna misslyckades med 1743 genomförde kungen utan blodsutgjutelse i absolut sista stund. Sverige riskerade att delas på samma sätt som tidigare skett med Polen. Den ryska diplomatin hade med åren satsat allt större penningbelopp på Sverige, 1772 ca tre gånger mer än vad hela den övriga ryska diplomatin krävde. Vi kan förstå den oro som Mörk och många andra länge känt inför den utvecklingen.

Samhällskritikern censureras

Eftersom Mörk var präst skulle hans tryckta skrifter utsättas både för teologisk och civil censur. Beträffande romanen Thecla kan man notera, att det dröjde mer än två år innan manuskriptet godkändes av den teologiska bedömare. Tidigare samma år, 1749, fick ändå Mörk ett mycket stort erkännande genom att han invaldes i Vetenskapsakademien, vårt lands äldsta akademi, som grundats tio år tidigare. Det var hans första roman som gav honom inträdesbiljett till det lärda samfundet.

Tydligen stärkt av denna framgång försökte han redan efter ett par månader att få ge ut en samhällskritisk dikt. Den gången var det den civila censuren som stoppade verket. Det kan man förstå, när man ser vad vår präst hade att säga om den svenska kungen Fredrik I, allmänt känd för ett lastbart leverne och ointresserad av rikets styrelse.

Prins Theodorik

Mörk kallade sitt verk *"Prins Theodorik, eller det övermodiga och straffvärda dårskapens Rike"*. Hur verket var i sin helhet vet vi inte, eftersom det aldrig blev tryckt. Men i censorsprotokollen finns utdrag och beskrivningar av innehållet. Det talas om en viss Theodolf, *"En på ögonen blind Konung, vars av ålderdom maktlösa händer ej förmådde styra och straffa lasterna etc. etc. etc."*

Fallet Mörk togs upp till principdiskussion, och man konstaterade, att det i hans verk *"finns sådana beskrivningar, som förleder läsaren att gissa och utmärka vissa personer"*, och att "när en last eller fel skall beskrivas, bör ej någon persons efterdöme så följas, att var och en af allmänheten kan peka på vilken man menar".

Slutligen fastslog Kansli Collegium, att eftersom det blivit praxis att *"irriga religionstankar ej borde få spridas ut genom trycket"* och *"bör för samma skäl Collegium förekomma, att djärva och politiska omdömen"* sprids bland allmänheten.

Skriften godkändes alltså inte för publicering, och censor tröstade sitt samvete med att "*skriften Prins Theodorik ej lärer vara av den vikt, att den icke utan särdeles saknad kan umbäras*". En klassisk motivering för att stoppa en misshaglig skrift. Vår präst har alltså också lämnat ett bidrag till den svenska censurhistoria. Länk till [artikel om Prins Theodorik](#)
Länk till

[Kanslikollegiets protokoll](#)

En hjältes beskrivning

Om nu Mörk till äventyrs skulle ha känt sig nedtryckt av motgången med Prins Theodorik, så får han snart en rejäl upprättelse, först genom romanen Theclas framgång, och några år senare när han får *Vitterhetsakademiens pris för "En Hjältes beskrivning"*. Där porträtterar han inte någon viss historisk eller levande person utan beskriver i stället de egenskaper, som utmärker en rättskaffens man, en hjälte, vars ära inte beror på börd utan består i att handla och leva moraliskt oförvitligt.

Striden med domkapitlet

Mörk återkommer väldigt ofta till frågan om en rätt moral. Dessa ord får han kastade mot sig av ingen mindre än sitt eget domkapitel, under den långvariga strid han för med det om sin önskan att få ett nytt och bättre pastorat att arbeta i än det fattiga Bro och Låssa. Mörk klagade nämligen inför Kungl. Maj:t över att domkapitlet inte placerat honom på valbar plats, när han sökte den lediga kyrkoherdebefattning i Håtuna och Håbo-Tibble. Han tyckte, att hans utmärkelser skulle ha gjort honom förtjänt av detta, och att de var tillräckliga bevis för att han inte "*alldeles utan frukt slumrat bort sina dagar*".

Domkapitlet förklarade inför konungen: "*att bemälte kyrkoherde fördristat sig, under egna förtjänsters oförsiktiga upphöjande, låta märka de nedriga tankar han hyser om Consistorio och dess göromål*" och att "*ett sådant utlåtande ej tyckes rimma med den ödmjuka tanke en Herrens tjänare bör hysa om sig själv, och att det ej heller kommer överens med den moral han av trycket låtit utgå.*"

Jacob Mörk klagade över att han arbetade i ett fattigt pastorat. Det slumpar sig så, att vi har en opartisk beskrivning av tillståndet i Bro härad daterad 1748. Den finns att läsa på sidan 000 . Det stod i alla fall klart vid bouppteckningen efter Mörk, att det inte fanns några tillgångar, och att änkan med sina sex barn måste ta emot understöd. Men många talade väl om Mörk, och i Vetenskapsakademien höll man ett fint minnestal, som finns tryckt. I det beskrivs både Mörks utseende och karaktär. Det är den enda beskrivning vi har av Mörk, och det finns ingen målad bild av honom.

"Mörk var liten och oansenlig till växten, stilla och saktmodig. Man hade vid första åsynen av honom svårt att tro detta var författaren till Adalrik, men ögonen røjde strax hans eld och kvickhet, och minsta samtal den munterhet, som gjorde alla hans skrifter utmärkta".

Jag har velat dröja vid Jacob Mörk och ge en tämligen lång beskrivning av honom, eftersom hans levnadsöde speglar många sidor av såväl 1700-talets tankar som människornas levnadsomständigheter i vår bygd.

Ur Hembygdsboken Det hände i Upplands-Bro. Börje Sandén 1984

Källor:

Torkel Stålmarch. Jacob Mörk - Studier kring våra äldsta romaner. ak. avh 1974

Valfrid Vasenius. Sveriges äldsta originalroman. ak. avhandl. 1892

År 1809 – och andra händelser på vägen mot demokrati

Kort beskrivning av 5 händelser vid 4 platser i Upplands-Bro

Politisk kultur - ett relativt nytt uttryck för den politiska utvecklingen
 Här några konkreta exempel på demokratins utveckling i vårt land
 - med utgångspunkt från händelser med anknytning till Håtuna,
 Näs äng i Kungsängen, Almarestäket och Tibble gästgivargård

Vad *hände* egentligen revolutionsåret 1809? - en del i en lång utveckling

Vad *hände egentligen* revolutionsåret 1809? Varför undertecknades inte den nya regeringsformen den 6 juni? Man påstår ju att ett av skälen till att man valde 6 juni som Nationaldag skulle ha varit regeringsformens tillkomst detta datum. Men det var inte förrän 3 veckor senare som den blev formellt godkänd. Det hade tagit bara 2 veckor att författa den! Den var ju påtänkt sedan länge. Vad *hände*?

Att det dröjde så länge berodde på att man redan från början beslutat att de fyra grupperna i riksdagen adel, präster, borgare och bönder måste vara eniga om innehållet i regeringsformen för att den skulle bli laglig. Men bönderna förbjöd sin talman att skriva under beslutet om inte frågan om adelns ekonomiska privilegier togs bort. Bönderna menade att den saken - helt riktigt - inte hade med formen för regerandet att göra. På den här tiden beskattades Sverige efter hur stor mark man ägde. Bönderna krävde att all mark skulle beskattas lika. Privilegiet för adeln var att den betalade mindre i skatt per ytenhet än bönderna.

Att det var en stor fråga framgår med önskvärd tydlighet i det faktum att adeln två gånger uppvaktade bondeståndet skriftligt inför hotet att den skulle förlora sina ekonomiska privilegier. Jag har inte hittat någon text som säger att adeln tidigare ens kommit på tanken att förhandla med de obildade bönderna.

De medel man till slut använde för att få fullständig uppslutning kring undertecknandet var uppenbarligen av sådan art att man efteråt inte ville kännas vid saken. De gick nämligen tvärtemot den viktigaste och mest berömda paragrafen i den nya regeringsformen. Den som just av denna paragraf skulle komma att väcka stor uppmärksamhet i Europa:

§ 55. Ej må riksens ständer i konungens öfvervaro öfver något ämne besluta. Andra riksens ständers utskott, än det i föregående § omnämnda, kunna icke inför konungen några öfverläggningar hålla.

Det som skedde var att man i slutändan lät kungen kalla upp samtliga bondeståndets riksdagsmän till slottet, där kungen efter ett långt förmaningstal föreslog en votering så att man fick veta vilka som hindrade talmannen att underteckna förslaget till regeringsform. En åtgärd som skulle gå tvärt emot den unika paragrafen att ett lands konung inte fick påverka folkets beslut – en paragraf, som sågs som ett föredöme runt om i Europa.

1809 - en länk i utvecklingen mot demokrati

Bondeståndets handlande 1809 hade kunnat bli något stort i demokratins utveckling. Redan det faktum att en verklig folkrepresentation kunde driva denna sak så långt var något unikt i Europa, där Sverige var det enda land där bönderna ändå formellt haft säte och stämma i riksdagen sedan dess tillkomst på 1500-talet. Under den föregående s.k. Frihetstiden hade bönderna varit utestängda från alla viktiga riksdagsärenden genom att de med adelns inflytande lagligen hindrats från att delta i den särskilda 100-manna-delegation som hade hand om ekonomi och utrikespolitik. Trots detta hade man nu varit nära att återfå fullt riksdagsmannaskap. Det var detta krav som drev deras skarpa agerande inför den nya regeringsformen när de krävde att adeln inte längre skulle få behålla alla sina friheter från skatt. De 'de adliga skattefriheter' som gett namn åt en hel historik period! Bönderna hade dock kunnat hålla adeln på sträckbänken i 3 veckor.

1809 var således en viktig länk i den långa kedja som så småningom ledde fram mot en demokrati av det slag vi nu menar.

Läs kung Carl XIII: tal. [länken här nedan](#), som med råge bröt mot denna den viktigaste paragrafen i regeringsformen. Det var ju den som gällde efter den påstådda underskriften.

Klicka för att läsa hela **kung Carls tal** i normal tryckstil

http://www.ukforsk.se/lokalhistforsk/Adler-filer/CarlXIII_tal_1juli_1809.htm

Men det fanns ju en ursäkt för handlingen som man hade kunnat hänvisa till inför eftervärldens dom. Sverige var mitt i den kanske allvarligaste kris landet varit med om. Dels ingen laglig regering eller riksdag. Dels ett krig som vi förlorat. Medan Adlersparres armé höll högkvarter i Kungsängen hade ryssarna drivit resterna av den svenska armén över isen mellan Åland och Grisslehamn. För att få fred krävde ryska tsaren en regering att förhandla med. Därför låtsades man i riksdagsprotokollet att bönderna hade skrivit på redan den 6 juni. Situationen innebar i varje fall den allvarligaste konstitutionella krisen någonsin.

Det finns högst seriösa avhandlingar och böcker där man inte med ord nämner de problem jag tagit upp. Det borde väl också vara högst seriöst att försöka komma så nära sanningen som möjligt. Att det verkliga förhållandet är känt av de flesta författarna märks i ordvalet när man skall ta sig förbi den besvärliga frågan. Det är så skickligt gjort att den som inte känner till de verkliga förhållandena aldrig märker något oriktigt.

Ett exempel, som jag ej tidigare känt till, är Livrustkammarens och det finska Nationalmuseet gemensamma bok om Märkesåret 1809. Där väljer man att illustrera den nya regeringsformen med den sida där kungen 'stadfäster' beslutet. "Till yttermera visso have Wi med Egen Hand underskrivit och bekräftat samt Vårt Kongl. Insegl låtit veterligen hänga här nedanför, som skedde i Vår Recidens stad Stockholm den sjätte dagen i juni månad" Det är helt sant att man förmådde kungen att 'stadfästa' ett beslut som det skulle dröja ytterligare tre veckor innan det fick sitt godkännande av riksdagen.

Riksarkivet valde att i sin bok illustrera saken med den sida i regeringsformen där alla fyra ständens talmän har placerat sina sigill och namnteckningar. Det är viktigt att framhålla att det formella färdigställandet av dokumentet naturligtvis måste ha skett i efterhand. På beslutsdagen den 6 juni fanns troligen endast ett koncept till handlingen. Man kan inte komma ifrån att det färdiga dokumentet säger att undertecknandet ägde rum den 6 juni, vilket det alltså inte gjorde.

Klicka för att läsa **hela artikeln**

http://www.ukforsk.se/lokalhistforsk/Adler-filer/Artikel-hemsidan_1809.htm

Jag vill erinra om att det sannerligen inte var någon småsak man stred om. Så blir emellertid fallet när man ser hur våra historiker behandlat saken. I grundförutsättningen för arbetet med den nya regeringsformen ingick nämligen beslutet att den endast skulle få införas om samtliga fyra stånd var eniga om saken.

Sveriges väg fram till demokrati speglas i några händelser inom Upplands-Bros gränser

Jag ser i själva verket protesten 1809 som det femte inslaget i en serie av historiska händelser - med lokal anknytning! - som visar Sveriges väg fram till den moderna demokratin. Nedanstående händelser har ägt rum på fyra platser i Upplands-Bro.

1/ Det började med att **Håtunaleken** drev fram kravet att en kung inte ensam fick beskatta folket för att exempelvis genomföra ett krig. Två bönder från varje lagsaga skulle utses av bondemenigheten att delta vid sådana möten. Inte heller fick någon i fortsättningen kastas i fängelse utan dom och rannsakan. Beslutet om detta var i praktiken vårt lands första grundlag har våra historiker framhållit.

<http://www.ukforsk.se//nya/hatunaleken.htm>

2/ Försöken att med folklig makt dra upp riktlinjer för hur landet skulle styras fick ett av sina tidigaste uttryck för detta när Sten Sture d.ä. på marknadsplatser argumenterade för idén att "folklandsting är mäktigt". År 1502 lät han en kallelse utgå till ett möte vid **Kungsängens kyrka** (*Nääs äng*), där ärkebiskopen, som den danska kungens ställföreträdare, försonades med den folkvalde ledaren. I riksdagens historieskrivning från 1930-talet (*Svenngårdsska samlingen i Kungsängens bibliotek*) har "mötet

rönt hedern att få kallas en riksdag”.

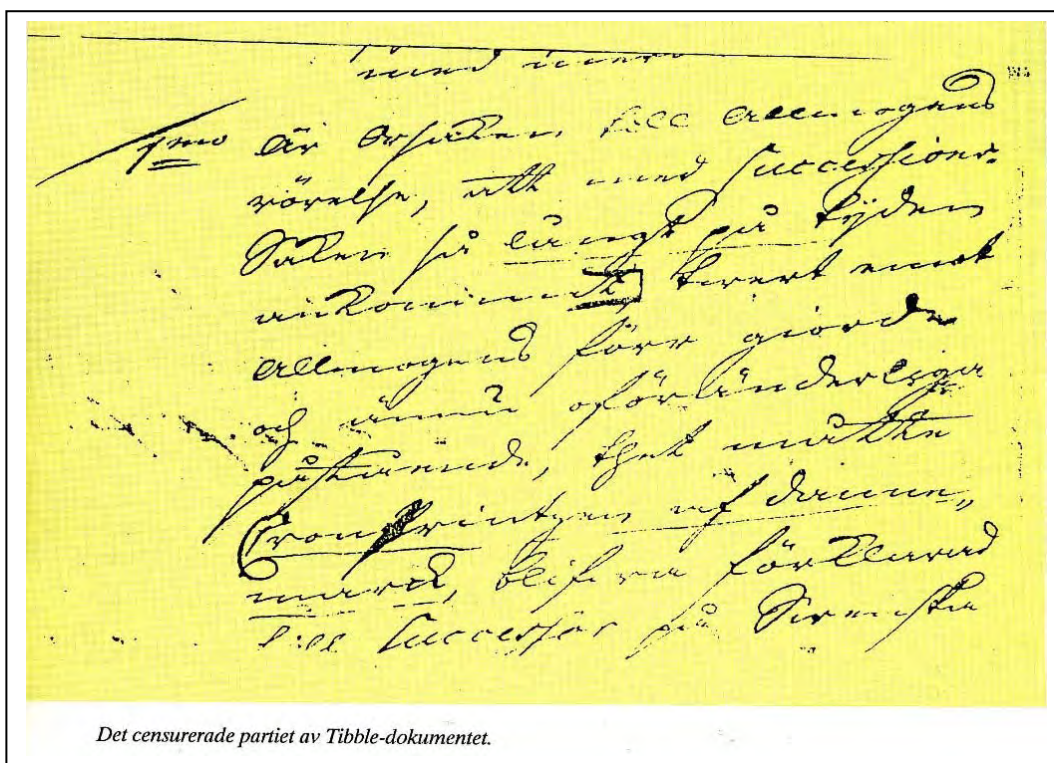
http://www.ukforsk.se/subjects/Minnessten_1502.htm/Minnessten_1502.htm

3/ Det folkliga inslaget i landet styrelse förstärktes ytterligare efter beslutet 1517 att riva **ärkebiskopsborgen Stäket**. Ett beslut som senare skulle orsaka Stockholm blodbad och som i riksarkivets beståndsöversikt av riksdagens handlingar räknas som det **äldsta i skrift bevarade riksdagsbeslutet**. Därtill manifesterat i Sten Sture d.y. berömdra brev utfärdat 1518 under pågående rivning av borgen, där han säger ”Det som angår alla bör av alla samtyckas”.

Det har hävdats av historiker att de ”riksmöten” som hölls i samband med hanterandet av ärkebiskoparnas agerande vid Stäket lade grunden till den svenska riksdagen, Europas näst äldsta parlament.
<http://www.ukforsk.se/staket1.htm>

4/ **Gästgivargården i Kungsängen** är platsen där den demonstrerande dalallmogen år 1743 formulerar kraven att få läsa riksdagens protokoll för att få veta hur kriget med Ryssland uppkommit utan av landet hotat oss. I skrift formuleras allmogens krav, där inte bara den första yttringen av offentlighetsprincipen lyfts fram, utan också idén om den representativa demokratin, då allmogen kräver att valda riksdagsmän skall vara ansvariga inför sin väljare. Dalfolkets skrivelse i saken har inte förrän i en doktorsavhandling 2004 lyfts fram i ljuset.

I bilden av ”Tibble-dokumentet” ser man censurmarkeringen av det som inte skulle få publiceras i regeringens ”vitbok” efter det s.k. Dalupproret 1743

Både UKF:s bok (1993) om Dalfolkets marsch till Stockholm och Alf Åbergs bok 'Tragedin på torget' 10 år senare förklarar att **det var en demonstration** som slogs ner med militärmakt. Sista punkten i dokumentet säger att folket vill träffa kungen efter förhandlingarna och visa honom sin undersåtliga vördnad. Händelserna 1743 är gott exempel på att historisk forskning kan komma till motsatta resultat.

<http://www.ukforsk.se/dalkh.htm>

<http://www.ukforsk.se/artiklar.htm>

5/ Till skillnad från Tibble-dokumentet var ”Tibble-Promemorian” 1809 tidigt uppmärksammas i skrift. Den författades också på **gästgivargården i Kungsängen** av Adlersparre, upprorsgeneralen med folklig anknytning. Här skärpte han sina idéer inför en länge påtänkt regeringsform, när han vill verka för att även allmogen skall få säte vid kungens rådsbord. Gästgivargården var under några dagar högkvarter för en

"kontrakterad" arméstyrka som fullt stridsutrustad gav sig iväg mot Stockholm för att i första hand tvinga kungen att utlysa en riksdag för att därmed få till en regeringsform som tog makten ifrån kungen.

Vi vet alla att vi med en oblodig revolution fick den första regeringsformen i Europa enligt vilken kungen inte fick utöva något som helst inflytande på riksdagens beslut. En regeringsform som med vissa förbättringar gällde ända fram till 1970-talet

http://www.ukforsk.se/lokalhistforsk/Adler-filer/Artikel-hemsidan_1809.htm

<p>Nr 1-2. 19 jan, 2 feb: RÖSARING Inledning Upplands-Bro, en centralbygd under forntid och medeltid. Varför? Förutsättningarna för en rik historia. Geografisk och historisk översikt. De äldsta kartorna över Sverige. RöARING - Trojeborgen - Tolknigen av gotländska bildstenar Labyrinten Processionsvägen - bilder från arkeologiska utgrävningarna 1981-82 Fruktbarhetsdyrkan - Härn och Ull - Skålgropar.</p> <p>Nr 3-4. 16 feb, 2 mars: FORNSIGTUNA Snorre Sturlasons beskrivningar, Odens bosättning och härstamning Olav den heliges saga med flera. Aschaneus och andra tidiga författares skildringar Habor och Signhild, Saxos saga från 1200-talet; och senare tradition Arkeologiska undersökningarna 1984-1988 med bildokumentation Folklivet på en tingsplats - Vad säger de isländska sagorna? Bilder från - och jämförelser med - Island. Nygamla teorier kring den tidiga vikingatidens förbindelser med Bal</p> <p>Nr 5. 16 mars. SIGTUNA NYCKELSTEN Sånger och traditioner. Sigtunaporten i Novgorod. Bilder. Stalinistisk historieskrivning om Sigtuna Ryssgraven Sigtunas förstörelse 1187 - Stockholms grundläggning Hans Beskows teorier om relationen Sigtuna-Stockholm</p> <p>Nr 6. 30 mars HÅTUNA - HÅTUNALEKEN Alsnö stadga - privilegiesamhället uppkommer - Magnus Ladulås Brödrastriden - Håtunaleken 1306 - Nyköpings gästabad Privilegiebrevet 1319 - Sveriges första författning, grundlag</p>	<p>Nr 7-8. 31 augusti, 14 sept ALMARE-STÄKET - S:t Var låg Snorre Sturlasons Stocksund? Relationen Stäket - Stockholm. Arkebiskoparna och S:t Eriks slott "Den nationella samlingens födslovänder", Engelbrekt och Sturarna. Riksdagens tillblivelse - Riksmötet vid Kungsängens kyrka 1502 Almarästaket och Stockholms blodbad Arkeologiska undersökningar och fynd vid Stäket.</p> <p>Nr 9. 28 sept DALKARLSBACKEN Riksvägen Bergslagen - Stockholm Broar vid Stäket på 1600-talet Färjan vid Stäket Första statliga vägbygget 1665 De stora halvöarna vid Draget-Kalmarsand</p> <p>Nr 10-11. 12 okt, 26 okt TIBBLE - DALUPPROR Skjutsplikten genom århundradena. Stadgor och förordningar. Milst Gästgiveriet - Postgården Stora Daldansen - dokumentet från Tibble 19 juni 1743 Flottan skjuter skarpt mot demonstranter utanför Rösaring Händelserna i Stockholm. Sveriges förhållande till Ryssland Dalupproret i Bro-prästen Jakob Mörks roman (Sveriges första hels Adlersparres revolutionsarmé vid Tibble 1809 Avsättningen av kung Gustav IV Adolf</p> <p>Nr 12. 9 nov UPPLANDS-BRO - STAT Oscar Sjölander - Upplands Lantarbetar Förbund Riksomfattande skördestrejker Ivar Lo Johanssons statarnoveller om Kungsängen Tillkomsten av arbetarkommuner i Bro och Kungsängen "Lokaltidningen" Skogs- och Lantarbetaren Arkebiskop Nathan Söderbloms visitation i Kungsängen 1926 ----000----</p>
---	--

DEN
SVENSKA
HISTORIEN

1993

Den svenska
historiens
år

UKF:s
Kursplan

Sveriges
historia i din
bygd

Föredragen
visar vidden
av den
svenska
historien
i vår bygd

Temat var
Rikshistoria
på
hemmaplan

Boje Sandén